

УДК 378.147

Грищенко С.В.

КЕРІВНИЦТВО САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ – МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Керівництво самостійною роботою студентів університету – майбутніх фахівців соціальної сфери потребує вивчення форм самостійної роботи, методів керівництва нею, врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів під час реалізації завдань самостійної роботи.

Ключові слова: самостійна робота, форми, методи, індивідуально-психологічні особливості, керівництво самостійною роботою.

Постановка проблеми. Самовдосконалення майбутніх фахівців соціальної сфери потребує детальнішого вивчення організаційних основ і керівництва самостійної роботи. Навчити студентів самостійно оволодівати знаннями – одне з важливих завдань сучасної вищої школи. Тому в процесі опанування студентами навчальних дисциплін в університеті необхідно формувати самостійність мислення, сприяти прагненню відкривати нові знання і способи оволодіння ними.

Відповідно до цього актуалізується проблема формування потреби в самостійній роботі як важливого показника творчих здібностей особистості. Розробкою цієї проблеми займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники.

Аналіз досліджень і публікацій. Педагогічні основи цієї проблеми отримали обґрунтування в працях О.М. Алексюк, С.І. Архангельського, В.І. Андреева, О.О. Аюрзанайн, Т.П. Гордієнко, А.К. Громцевої, Т.І. Гусева, О. Демченко, І.В. Зайченко, Л.В. Клименко, О.Г. Ковальова, Я.А. Коменський, Г.С. Костюк, О.І. Кузміньський, Т.М. Пашенко, П.І. Підкасистого, М.У. Піскунова, Б.Ф. Райського, І.О. Рейнгард, І. Шимко. Науковцями встановлено, що рушійні сили самостійної роботи майбутнього фахівця соціально-педагогічної та соціальної сфери визначаються як зовнішніми соціальними вимогами, так і власним ставленням до цих вимог; самостійна робота – діяльність, і водночас, вища форма активності особистості; найперша і найбільш загальна умова появи потреби у професійній самоосвіті для майбутнього соціального педагога та соціального працівника – це перехід його з позиції студента на позицію спеціаліста; оволодіння самоосвітньою діяльністю здійснюється лише у процесі цієї діяльності.

Мета статті. Розглянути форми самостійної роботи студентів університету спеціальностей „Соціальна педагогіка“ та „Соціальна робота“, охарактеризувати основні шляхи керівництва нею.

Виклад основного матеріалу. *Поняття самостійної роботи студента.* Сучасні дослідники проблем вищої школи по-різному трактують сутність самостійної роботи студентів, по-різному її визначають. П.І. Підкасистий, наприклад, розглядає самостійну роботу як „засіб організації та виконання учнями визначеної пізнавальної діяльності“. Такий підхід дає можливість поділити самостійну роботу студентів на аудиторну і позааудиторну [1, с. 433].

Самостійна робота є однією з найважливіших проблем у навчальному процесі, яка на сьогодні заслуговує особливої уваги. Самостійна робота у практику університетів впроваджується повільно. Поняття самостійної роботи студента спеціальностей „Соціальна педагогіка“ та „Соціальна робота“ в сучасній дидактиці співвідноситься з організуючою роллю викладача. Під самостійною роботою в дидактиці розуміють різні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності студентів, яка здійснюється ними на аудиторних і позааудиторних заняттях чи вдома без безпосередньої участі викладача.

Самостійна робота студента (СРС) – це навчальна діяльність студента, яка планується, виконується за завданням, під методичним керівництвом і контролем викладача, але без його прямої участі. Самостійна робота студентів є одним із основних резервів підвищення ефективності навчання спеціальних предметів, це специфічний вид навчання, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта, що навчається, а формування його вмінь, знань та навичок здійснюється безпосередньо через зміст та методи усіх видів навчальних занять [1, с. 433-434].

У сучасних університетах України роль викладача все більше зводиться до організації пізнавальної діяльності студентів. Пізнання студент повинен здійснювати сам. Це має принципове значення. Тільки знання, здобуті власною працею, є міцними, глибокими і дієвими. Лише шляхом

напруженої мозкової діяльності можна досконало оволодіти навчальним предметом. СРС формує навички самостійної діяльності взагалі, що є необхідним у професійній діяльності майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників, виробляє здатність самостійно приймати відповідальні рішення, знаходити оптимальний вихід зі складних ситуацій. Таким чином, СРС відіграє значну виховну роль. Вона формує самостійність як важливу рису характеру, що займає провідне місце в структурі особистості сучасного фахівця соціальної сфери. Вчені, педагоги, враховуючи ці закономірності, завжди наголошували на необхідності організації самостійної пізнавальної діяльності людини [3, с. 160].

Ефективність самостійної навчальної роботи зумовлюється сформованістю пізнавальних мотивів. Пізнавальні потреби, які спонукають до самоосвіти, формуються в активній самостійній пізнавальній діяльності людини, яка має бути суспільно значущою для особистості. Самостійна навчальна робота студентів фаху „Соціальна педагогіка“ та „Соціальна робота“ здійснюється у процесі взаємодії різних чинників: соціальних, психологічних, анатоми-фізіологічних. Важливу роль при цьому відіграють раціональні засоби: методи організації самостійної роботи, умови праці, режим дня, техніка праці та ін. [14, с. 34].

Форми самостійної роботи студентів. Самостійна робота реалізується в формах: систематична робота над підручниками, навчальними посібниками, першоджерелами; на лекціях, семінарах і в позалекційний час (конспектування, реферування, складання тез); над конспектами лекцій (до і після них); над документами, у лабораторіях, на практичних заняттях; розв'язання задач, виконання вправ, самостійні спостереження, написання творів та переказів, підготовка доповідей, наукових повідомлень, переклад спеціальної літератури, виконання різного роду індивідуальних завдань, курсових та дипломних робіт, залучення студентів усіх курсів до активної науково-дослідної роботи різного рівня складності тощо. Усі види самостійної роботи студентів можна поділити на роботи репродуктивного типу, творчі і комбіновані, тобто такі, що включають елементи творчості і репродукції [4, с. 68-69].

Викладачі університетів пропонують з метою організації управління позааудиторною самостійною роботою студентів виділяти дві взаємопов'язані підсистеми – систематичну і так звану акордну самостійну працю. Під систематичною працею розуміють працю, розподілену по днях невеликими порціями, а під акордною – компактну і довготривалу за часом. Поділ позааудиторної самостійної роботи студентів на систематичну повсякденну й акордну досить точно відображає ритм роботи університету і може слугувати певною основою для її планування, організації й управління нею. Такий розподіл доцільно розглядати в нерозривній єдності з репродуктивним, творчим і комбінованим варіантами самостійних робіт студентів. На базі кількісного нагромадження навичок самостійної роботи до певного рівня виникає необхідність в акордній праці. Остання має нову мету – перетворення набутих навичок у нову якісну структуру (підготовка виступу, доповіді на науковій студентській конференції та ін.). Після цього формування навичок продовжується до якісно нового етапу узагальнення. Для цілеспрямованого й оптимального управління процесуальною стороною пізнавальної діяльності студентів інколи розробляються технологічні карти для різних видів самостійних робіт, зокрема: процесу складання тез; складання бібліографічних карток за книгою; складання карток за статтею; складання виписок; роботи з книгою; читання наукової літератури; процесу конспектування першоджерел; роботи з пресою; процесу реферування; підготовки доповідей, повідомлень, виступів; виконання курсової роботи; виконання дипломної роботи тощо [3, с. 161].

Технологічні карти призначаються для студентів з різним рівнем підготовки. Недостатньо підготовлений студент використовує їх як програму для виконання завдань, тоді як для студента, що має певний запас знань, технологічна карта виконує функцію лише пам'ятки.

Чітка організація систематичної й акордної праці студентів залежить передусім від розкладу занять. Він не повинен бути хаотичним. З огляду на це пропонується ввести у розклад „важкі“ та „легкі“ дні тижня, тобто дні практичних і лабораторних (семінарських) занять і дні лекційні [1, с. 437; 2, с. 13].

Свого часу в Московському фізико-технічному інституті (МФТІ) кожний студент отримував графік завдань на семестр. Це забезпечувало організацію систематичної самостійної роботи студентів протягом семестру. Студент зобов'язувався дотримуватися графіка і час від часу звітувати перед викладачем про його виконання. Аналогічний досвід існував також у Московському енергетичному інституті (МЕІ).

Керівництво самостійною роботою студентів. Документ, що регламентує аудиторну і позааудиторну роботу студентів університетів – це навчальний план з кожної спеціальності. Університети, визначаючи бюджет навчального часу студентів, виходять із співвідношення 6:4, що передбачає 6 годин щоденних аудиторних занять і 3-4 години позааудиторних. Шість годин обов'язкових аудиторних занять для студентів, з допущенням деякого скорочення цього часу, тільки на старших курсах, були остаточно закріплені низкою постанов у першій половині 30-х років ХХ ст. Тоді ж утвердився лекційний метод викладання у вузах, на противагу бригадно-лабораторному методу.

Самостійна робота студентів спеціальностей „Соціальна педагогіка“ та „Соціальна робота“ є одним із основних резервів підвищення ефективності навчання спеціальних предметів. Організація і

забезпечення необхідних умов для здійснення самостійної роботи студентів з спеціальних дисциплін є необхідним елементом підготовки майбутнього спеціаліста соціальної сфери [1, с. 434-435].

Отже, самостійна робота студента є наслідком правильно організованої навчальної діяльності на занятті, що мотивує його до самостійного здійснення цієї діяльності у позааудиторний час. Навчальна діяльність студента скерована і організована викладачем і має включати певну програму його самостійної діяльності, спрямованої на оволодіння знаннями. Це означає, що викладач повинен чітко усвідомлювати не тільки свій план навчальних дій, а й необхідність формування такого плану в студентів як деякої схеми засвоєння знань у ході вирішення ними нових навчальних завдань. Самостійна робота студента є ширшим поняттям, ніж домашня робота, під час якої виконуються завдання, що даються викладачем як підготовка до наступної лекції. До самостійної роботи може належати позааудиторна робота, яку задає у тій чи іншій формі викладач студенту. Але це паралельна навчальна діяльність студента, вибір ним готової або вироблення власної програми засвоєння будь-якого матеріалу [11, с. 197].

Самостійна робота повинна розглядатися як специфічна форма (вид) навчальної діяльності студента спеціальностей „Соціальна педагогіка“ та „Соціальна робота“, що характеризується усіма її особливостями. Це вища форма навчальної діяльності, що за своєю суттю є формою самоосвіти. Самостійна навчальна робота має бути усвідомленою, вільно обраною, внутрішньо вмотивованою діяльністю. Вона передбачає виконання студентом низки навчальних дій: усвідомлення мети своєї діяльності, прийняття навчального завдання, надання йому особистісного змісту (за теорією діяльності О.М. Леонтьєва), розподіл навчальних дій у часі, самоконтроль під час їх виконання тощо [3, с. 162].

Викладач бере участь в організації самостійної роботи студентів університету, створюючи відповідні умови, під якими розуміємо фактори, що діють у навчальному процесі та впливають як на навчальну діяльність, так і на її результати. При визначенні умов організації самостійної роботи необхідно враховувати, що до результату відносяться продукти діяльності, отриманий досвід, стан особистості з її внутрішньою потребою до розвитку самостійності [1, с. 436].

Самостійна робота може здійснюватися як опосередковано, за допомогою використання методичних вказівок, так і безпосередньо під контролем викладача, шляхом проведення консультацій, бесід. Здійснюючи безпосереднє керівництво самостійною роботою студентів спеціальностей „Соціальна педагогіка“ та „Соціальна робота“, викладач мотивує її шляхом висунення і пояснення навчальних вимог, а також розвиток пізнавального інтересу при безпосередньому спілкуванні зі студентами (стимулювання), планує власну діяльність як керівника самостійної роботи та планує самостійну роботу студентів на аудиторних заняттях; безпосередньо бере участь у проведенні занять, організовує контроль за самостійною роботою студентів та враховує її результати при оцінюванні знань, умінь, навичок, корегує стимулювання, планування, організацію і контроль самостійної роботи студентів в ході аудиторних занять [9, с. 329].

Керуючи самостійною роботою, викладач мотивує, планує, організовує позааудиторну самостійну роботу за допомогою методичного забезпечення; урізноманітнює самоконтроль виконання завдань; корегує стимулювання, планування, організацію і контроль самостійної роботи студентів шляхом добору методичного забезпечення [1, с. 437-438].

Вміння користуватися порівнянням та аналогією як засобами встановлення нових ознак і якостей, класифікувати і групувати вивчений матеріал, доводити правильність певного судження та власної думки, користуватися прийомами осмисленого запам'ятовування, самостійно робити висновки, ставити запитання, виконувати творчі завдання – все це активізує пізнавальну самостійну роботу студентів [11, с. 198].

Методи та прийоми активізації аудиторної самостійної роботи студентів різноманітні, майже невичерпні: завдання та вправи; тренінги, спеціально розвиваючі нестандартні запитання, рольові ігри та вправи, тести на поглиблене розуміння матеріалу, написання рефератів, курсових робіт, програмоване навчання, комп'ютерне тестування та ігри [11, с. 199].

Ці прийоми та методи включають в себе засоби активізації пізнавальної діяльності за допомогою вольового стимулювання пізнавальної активності, прийомів активізації інтелектуальної сфери студентів шляхом використання професійно орієнтованих задач-завдань, проблемних завдань, самостійних робіт творчого характеру, аналізу і синтезу, порівняння, систематизації та узагальнення матеріалу. Труднощі в організації систематичної самостійної роботи студентів зумовлюються різними чинниками: перевантаженістю міського транспорту, значною віддаленістю студентських гуртожитків від навчальних корпусів вузів, нестачею навчальної та навчально-методичної літератури для студентів, відсутністю або недостатньою кількістю читальних кімнат для самостійної роботи у гуртожитках, браком місць у читальних залах студентських бібліотек, несформованістю умінь та навичок самостійної роботи в деяких студентів, а то й відсутністю в них бажання систематично працювати, несформованістю пізнавальних інтересів у частини студентів, перевантаженістю їх обов'язковими аудиторними заняттями і браком вільного часу для індивідуальної самостійної роботи тощо. У різних містах, вузах, у різні роки навчання,

у кожному окремому випадку ці причини бувають різними. Водночас досвід вузівського життя демонструє одну сумну закономірність: нерідко читальні зали бувають порожні протягом семестру і перевантажені напередодні і під час складання заліків та іспитів [4, с. 69; 11, с. 199].

Можна відзначити, що необхідною передумовою для раціональної організації самостійної роботи і всього навчального процесу є пояснення студентам важливості дотримання психофізіологічних, психогігієнічних і психопрофілактичних норм, режиму дня, створення умов для їх дотримання у навчальному закладі.

Врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів під час реалізації завдань самостійної роботи. Самостійна робота студентів має не тільки навчальне, а й особистісне та суспільне значення. Тому потрібно вирішити такі завдання: формувати свідомість і зміцнювати знання; виробити вміння і навички, передбачені програмою з кожного предмета; навчити студентів застосовувати набуті знання, вміння та навички; розвивати у студентів пізнавальні здібності; виробити у студентів потребу самостійно підвищувати свій освітній рівень [14, с. 35].

Самостійна робота – це організована і контрольована самим студентом відповідно до його внутрішніх пізнавальних мотивів навчальна діяльність, що здійснюється ним у більш зручній, раціональній з його точки зору час на основі позааудиторного опосередкованого системного управління цією діяльністю викладачем. Управління розглядається в контексті його психологічної моделі, яка подана Л.О. Фрідманом. Ця модель ґрунтується на положеннях про суб'єктний характер, структуру управління, його динамічність, жорсткість чи гнучкість, особистісну участь студента, особисту відповідальність викладача в цій діяльності і обов'язкове впровадження колективних форм роботи. Гнучкість управління самостійною роботою студентів є окремою методичною проблемою організації цієї діяльності, що залежить від викладача, програми, змісту навчального матеріалу як системи завдань [9, с. 341].

Самостійна робота обумовлюється індивідуально-психологічними і особистісними якостями студента як її суб'єкта. До таких психологічних детермінантів належить саморегуляція. Поняття саморегуляції було обґрунтовано П.К. Анохіним, М.О. Бернштейном, І.П. Павлович в їхніх працях про людину як про досконалу систему, яка здатна сама навчатися, удосконалюватися, регулюватися. У контексті власне психологічної теорії саморегуляції О.К. Осницьким були визначені ті аспекти предметної саморегуляції, які співвідносяться з організацією самостійної роботи. Автор відзначає, що з цією метою у студентів повинна бути передусім сформована цілісна система уявлень про свої здібності та вміння їх використовувати. Студенту спеціальностей „Соціальна педагогіка“ та „Соціальна робота“ треба не тільки розуміти запропоновані викладачем цілі, а й формувати їх самому. Він повинен уміти моделювати власну діяльність, тобто створювати умови, сприятливі для досягнення мети, використовувати власний досвід під час набуття знань. Саморегуляція студента передбачає вміння програмувати самостійну діяльність. Важливим проявом предметної саморегуляції студента є вміння оцінювати свою роботу. О.К. Осницький наголошує на дуже важливій для організації самостійної роботи думці про те, що уявленням студента повинні відповідати уже сформовані у навчальній діяльності вміння та навички [4, с. 69].

Предметна саморегуляція людини пов'язана з її особистісною саморегуляцією, яка передбачає високий рівень самосвідомості, адекватність самооцінки, рефлексивність мислення, самостійність, організованість, цілеспрямованість особистості, сформованість її вольових якостей.

Організація самостійної роботи порушує цілу низку питань щодо готовності самого студента як суб'єкта цієї форми діяльності до її здійснення. Як показують результати багатьох досліджень, студенти не готові до здійснення самостійної роботи. У них не вироблені уміння правильно організовувати самостійну роботу, розподіляти свій час; вони не знають, яким чином цей розподіл здійснити. Навіть за деяких умів самостійно працювати у студентів повільний темп сприйняття навчального матеріалу на слух, читання і конспектування навчальних текстів [11, с. 200].

Процес прийому, осмислення, переробки, інтерпретації і фіксування необхідної навчальної інформації викликає суттєві труднощі. Можна стверджувати про несформованість у студентів психологічної готовності до самостійної роботи, незнання ними загальних правил її самоорганізації, невміння організувати передбачувані нею дії.

Отже, викладачам у ході занять особливу увагу треба звертати:

- на формування у студентів раціональних умінь і навичок розумової праці (вмін працювати з навчальною книгою, розподіляти матеріал на смислові частини, складати план і запитання до прочитаного, виділяти головну думку; самостійно робити висновки з прочитаного і доводити їх), тобто пропонувати такі завдання, які потребують самостійності, найповнішого вияву знань і навичок, набутих студентами, і, окрім того, розумового напруження;
- на організацію навчального процесу на I курсі. Для кращої адаптації першокурсників до університетських умов, окрім загальних заходів, рекомендується здійснювати ще такі: ґрунтовну

співбесіду з кожним студентом про труднощі навчального процесу, з якими він стикається у ВНЗ; про його нахили, захоплення і здібності; розробка і забезпечення кожного студента спеціальними методичними посібниками; систематичне ознайомлення викладачів (особливо кураторів) з правилами запису студентами лекцій і конспектування літератури для вироблення відповідних умінь і навичок; посилений контроль за діяльністю першокурсників;

- на поліпшення методики навчання, впровадження таких форм роботи, які активізують пізнавальну діяльність студентів, збільшення обсягу інформації, виокремленої для самостійного опрацювання;
- на вивчення мотиваційної сфери студентів, формування якої залежить від: вдосконалення змісту навчання, що сприятиме його педагогічній спрямованості, задоволенню потреб сучасної і майбутньої школи.

Використані джерела

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Алексюк А.М., Аюрзанайн А.А., Підкасистий П.І. та ін. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання. – К., 1993. – 312 с.
3. Гордієнко Т.П. Організація самостійної роботи студентів // Вісник ЧДПУ. – Чернігів, 2004. – Вип. 23, Серія «Педагогічні науки». – С. 159-163.
4. Демченко О. Дидактична система організації самостійної роботи студентів // Рідна школа. – № 5. – 2006. – С. 68-70.
5. Клименко Л.В. К вопросу о классификации типов самостоятельных внеаудиторных работ студентов // Психолого-педагогические основы совершенствования подготовки специалистов в университете. – Днепропетровск, 1980. – 341 с.
6. Клименко Л.В. Управление самостоятельной работой студентов // Сознательность и активность в дидактике и теории воспитания. Днепропетровск, 1979. – Вып. 1.– 112 с.
7. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избр. соч. – М., 1965. – 475 с.
8. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К., 1989. – 487 с.
9. Кузмінський О.І. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
10. Основные направления перестройки высшего и среднего специального образования в стране. – К.: Знание, 1987. – 187 с.
11. Пащенко Т.М. Засоби активізації пізнавальної діяльності в процесі самостійної роботи студентів // Нові технології навчання. Навчально-методичний збірник. – Випуск 39. – К., 2004. – С. 195-200.
12. Підкасистий П.И. Самостоятельная деятельность учащихся. 2-е изд. – М., 1981. – 287 с.
13. Рейнгард И.А. и др. Вопросы организации самостоятельной работы студентов. – Днепропетровск, 1981. – 248 с.
14. Шимко І. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі // Рідна школа. – № 8. – 2005. – С. 34-35.

Grischenko S.

GUIDANCE BY INDEPENDENT WORK OF STUDENTS OF UNIVERSITY - FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE

Guidance by independent work of students of university – in the future specialists of social sphere the study of forms of independent work, methods of guidance needs by it, account of individually psychological features of students during realization of tasks of independent work.

Keywords: *independent work, forms, methods, individually psychological features, guidance by independent work.*

Стаття надійшла до редакції 9.11.2010